

УДК 378.126

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.98.17>**Л. Г. Кайдалова**

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук, цифрового навчання та академічного підприємництва
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Н. О. Ткачова

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освітніх наук, цифрового навчання та академічного підприємництва
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

С. С. Махновський

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук, цифрового навчання та академічного підприємництва
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті порушено проблему розвитку цифрової компетентності викладача закладу вищої освіти, її ролі у професійній підготовці майбутніх фахівців в сучасних умовах, оскільки освітній процес підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти потребує суттєвих змін, оновлених підходів, іноді навіть нестандартних рішень як управлінців освітою, так і викладачів. Мета дослідження передбачає визначення розуміння цифрової компетентності викладачів ЗВО; обґрунтування форм та методів її розвитку й удосконалення на етапі післядипломної освіти викладача. Проаналізовано Концептуально-референтну Рамку цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників. З'ясовано, що цифрові технології виступають у ролі помічника, асистента викладача і звільняють від щоденної й рутинної роботи, спрощують доступ до наукової та навчальної інформації, покращують ефективність і якість освітнього процесу, вивільняють час викладача та допомагають як у педагогічній діяльності, так і в щоденному житті; розглянуто законодавчо-правові документи та результати наукових досліджень означеної проблеми. Представлено результати опитування викладачів та здобувачів кафедри освітніх наук, цифрового навчання та академічного підприємництва Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна щодо володіння цифровою компетентністю та використання цифрових інструментів в освітньому процесі (платформи Moodle, Zoom, Google Classroom, Google Meet та інші), сайти, соціальні мережі (Вайбер, Твітер, Фейсбук, Інстаграм, Телеграм, Скайп), форуми, чати, блоги, електронну пошту; викладачі використовують онлайн-бібліотеки, довідники, словники, репозиторії та бази даних (Вікіпедія, Енциклопедії) для пошуку та обробки наукової інформації, підготовки до занять. Обґрунтовано форми розвитку та вдосконалення цифрової компетентності викладачів на етапі безперервного професійного розвитку, серед яких: підвищення кваліфікації, здобуття другої освіти, стажування, неформальна та інформальна освіта, самовдосконалення.

Ключові слова: цифрові ресурси, цифрові технології, неформальна освіта, інформальна освіта.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО) потребує суттєвих змін, оновлених підходів, іноді навіть нестандартних рішень як управлінців освітою, так і викладачів. Продовжити обраний напрям досліджень зумовили пандемія Covid-19 та повномасштабне вторгнення Росії з 24.02.2022 року до теперішнього часу. Останні події досить суттєво змінили організацію освітнього процесу за умов упровадження дистанційного та змішаного навчання, що потребує подальших досліджень цифрової компетентності викладача і опанування цифровими інструментами з метою впровадження в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема цифровізації освіти, упровадження цифрових технологій у професійну підготовку здобувачів, формування та розвитку компетентностей і якостей сучасних викладачів закладів вищої освіти, заслуговує на особливу увагу і є об'єктом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідженням проблеми цифрової компетентності у різні часи займалися Н. Білик, І. Брюховецька, Л. Миронова, Н. Морзе, Ю. Пилипенко, А. Самко, Ю. Семеняко, Т. Собченко, О. Стойка, Н. Ткачова, А. Ткачов, С. Толочко, С. Шостя та інші.

Мета статті полягає у визначенні цифрової компетентності викладачів закладів вищої освіти

як чинника успішної професійної підготовки майбутніх фахівців. Поставлена мета передбачає розв'язання низки конкретних завдань, а саме: визначення розуміння цифрової компетентності викладачів ЗВО; обґрунтування форм та методів її розвитку й удосконалення на етапі післядипломної освіти викладача.

Виклад основного матеріалу. Цифрова компетентність викладача в сучасному суспільстві є затребуваною, оскільки надає широкі можливості як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті. Тому викладач повинен стрімко опановувати цифрові освітні ресурси, використовувати в організації освітнього процесу та викладанні навчальних дисциплін, застосовувати при генеруванні, обробці та поданні інформації, при розробці, перевірці та діагностиці рівня виконання завдань здобувачами, дотримуватись академічної доброчесності.

Не викликає сумніву й те, що роль і функції викладача суттєво змінились, і окрім професійної та педагогічної освіти, викладачі в сучасних умовах повинні швидко адаптуватись до інновацій і змін, володіти цифровими освітніми ресурсами, цифровими технологіями та інструментами, і поряд з тим, мати високі моральні якості, володіти емоційним інтелектом, навичками комунікацій, спільної взаємодії. Цифрові технології виступають у ролі помічника, асистента викладача і звільняють від щоденної й рутинної роботи, спрощують доступ до наукової та навчальної інформації, покращують якість освітнього процесу. В аспекті досліджуваної проблеми щодо цифрової компетентності викладачів нами розглянуто законодавчо-правові документи та результати наукових досліджень означеної проблеми [5, 10, 11, 13]. Водночас, проаналізовано Концептуально-референтну Рамку цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu), яка описує ключові компетентності викладачів для ефективного використання цифрових технологій у професійній діяльності Рамка охоплює 5 сфер цифрових компетентностей, які містять 22 компетентності та 5 рівнів володіння. Основними складниками є: професійне використання цифрових технологій; цифрове навчання та викладання; розробка цифрового контенту; цифрова грамотність учнів; безпека та етика контенту; оцінювання навчальних досягнень за допомогою цифрових технологій. Це є інструментом для створення освітніх стандартів, розробки освітніх програм провайдером освітніх послуг, і тих, хто здійснює підготовку майбутніх педагогів та підвищує їх кваліфікацію, а також для самоосвіти [5, 11].

Розглядаючи цифрову компетентність викладача ЗВО варто звернути увагу, що Рамка циф-

рової компетентності в (DigCompEdu) визначає цифрову компетентність як упевнене та ґрунтовне користування засобами інформаційно-комунікаційних технологій у роботі, освіті, дозвіллі, залученні та діяльності в житті суспільства, необхідними для повсякденного соціально-економічного життя [11].

Особливу значущість для нашого дослідження відіграють наукові праці, які розкривають не тільки цифрову компетентність викладача, а й роль у професійній підготовці майбутніх фахівців, а також форми та методи розвитку та вдосконалення, підвищення кваліфікації. Достатньо вагомою, на наш погляд, є робота у якій О. Буйницька та С. Василенко представили розроблений корпоративний стандарт цифрової компетентності викладача університету, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід та основні види діяльності викладача, а саме: навчальна діяльність, науково-дослідна діяльність, цифровий самоменеджмент, професійна комунікація і співпраця [3, с. 11].

Ми погоджуємось з Н. Білик, В. Пилипенко та С. Шостя, які слушно зауважують, що на сучасному етапі відсутні стандарти цифрової компетентності підготовки та підвищення кваліфікації з упровадження цифрових технологій педагогічними працівниками [2, с. 16].

Опис цифрової компетентності педагогічного працівника наводить Н. Морзе і визначає як «складне, цілісне, інтегративне утворення особистості, яке є багаторівневою професійно-особистісною характеристикою у сфері цифрових технологій і досвіду їх використання» [9, с. 10].

У результатах дослідження С. Толочко цифрова компетентність педагога розглядається «як сукупність знань, умінь, здібностей та різноманітних показників застосування цифрових технологій для комунікації, колаборації та професійного розвитку, яка пов'язана з пошуком, створенням та поширенням цифрових ресурсів, керуванням та організацією використання цифрових технологій в освітньому процесі та здійсненні наукових досліджень, індивідуалізації оцінювання та інше» [17, с. 29].

Не можна не погодись із А. Самко, що цифрова компетентність педагога має забезпечувати розвиток широкого спектра всіх її складових – від медіа грамотності до опрацювання та критичного оцінювання інформації, безпеки і співпраці в мережі Інтернет, до знань про різноманітні цифрові технології й пристрої, вміння послуговуватися відкрити ресурсами та технологіями для професійного розвитку та інше [14, с. 33].

Зокрема, у педагогічній освіті Т. Собченко, Н. Ткачова та А. Ткачов приділяють увагу формуванню інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету і наголошують на створенні

якісного освітнього середовища в університетах, що сприятиме формуванню інформаційно-цифрової компетентності майбутніх педагогів, відповідно і є запитом сучасного цифрового суспільства [15, с. 148].

Слід підкреслити, що О. Мірошніченко під цифровою компетентністю викладача закладу вищої освіти розуміє здатність доцільно, критично і безпечно у процесі професійної діяльності обирати, створювати та змінювати цифрові ресурси, керувати ними, захищати та поширювати їх, застосовувати у процесі навчання студентів, розширюючи можливості студентів та сприяючи формуванню їхньої цифрової компетентності [7, с. 120].

Звернемо увагу, що І. Брюховецька, Л. Миронова та Ю. Семеняко провели дослідження щодо застосування цифрових технологій в освітньому процесі й наголошують на необхідності підвищення цифрових компетентностей, оскільки викладач є ключовим в освітньому процесі й відіграє активну роль у вирішенні та впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій при проведенні семінарів, лекцій, практичних занять тощо [8, с. 237].

Слід додати, що маємо досвід педагогічної діяльності викладачів в умовах дистанційного навчання під час пандемії Covid-19, де було проведено дослідження щодо змін у якості професійної діяльності, яке показало, що при онлайн навчанні під час карантинних заходів близько половини науково-педагогічних працівників відзначали погіршення якості викладання і досягнення здобувачами освіти навчальних цілей, у той же час на якість наукової та організаційної роботи більшості викладачів це суттєво не вплинуло [6, с. 338]. Також було проведено дослідження з метою визначення особливостей організації освітнього процесу професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО з використанням освітніх цифрових технологій та визначення його результативності, переваги та недоліки онлайн-навчання з метою внесення коректив у викладання навчальних дисциплін [12, с. 276].

Аналіз наукових праць та узагальнення результатів дослідження дозволяє констатувати, що цифрова компетентність викладача – це володіння цифровими технологіями, здатність їх застосування у професійній діяльності для організації освітнього процесу, розробки навчально-методичного забезпечення, викладання навчальних дисциплін, науково-дослідницької діяльності та в повсякденному житті.

У наукових працях, присвячених формуванню, розвитку та удосконаленню цифрової компетентності викладачів ЗВО (М. Антонченко, Н. Білик, Н. Гончарова, В. Пилипенко, А. Самко, О. Стойка, С. Толочко, С. Шостя та ін.) дослідники розглядають основні завдання та форми опанування

у системі післядипломної освіти [1, 14, 16, 17]. Зважаючи на актуальність проблеми та її важливість в професійній підготовці майбутніх фахівців наголошуємо, що назріла необхідність дієвих змін щодо забезпечення подальшого розвитку та вдосконалення цифрової компетентності з боку держави, закладів вищої освіти, самих викладачів та здобувачів, оскільки спостерігається невідповідність між вимогами та рекомендаціями й реальним станом володіння цифровою компетентністю науково-педагогічними працівниками.

Для визначення шляхів розвитку та вдосконалення цифрової компетентності нами було проведено семінар з викладачами та здобувачами кафедри освітніх наук, цифрового навчання та академічного підприємництва Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, на якому обговорювались питання впровадження цифрових технологій в освітній процес та необхідність володіння викладачами цифровою компетентністю.

Під час бесіди було з'ясовано, що 18 викладачів уже застосовують окремі цифрові ресурси та інструменти в освітньому процесі (платформи Moodle, Zoom, Google Classroom, Google Meet та інші), сайти, соціальні мережі (Вайбер, Твітер, Фейсбук, Інстаграм, Телеграм, Скайп), форуми, чати, блоги, електронну пошту; використовують онлайн-бібліотеки, довідники, словники, репозиторії та бази даних (Вікіпедія, Енциклопедії) для пошуку та обробки наукової інформації, підготовки до занять; проводять відео конференції, готують і демонструють презентації, лекції, практичні та семінарські заняття, тренінги, коуч-сесії тощо. Як з'ясувалось під час бесіди, 5 викладачів вважають цифрові технології занадто складними та потребують додаткового навчання (індивідуального чи групового), зусиль та часу в їх опануванні. Для цієї групи викладачів необхідно усвідомлювати свій статус, важливість і необхідність якнайшвидше опановувати цифрові технології й застосовувати їх у професійній підготовці майбутніх фахівців, наукових дослідженнях та повсякденному житті.

Зауважимо, що важливою є підготовка висококваліфікованих викладачів для післядипломної освіти, забезпечення багатовекторності форм та методик опанування цифровими технологіями, зміна змісту циклів підвищення кваліфікації, які вже не є актуальними і замінити їх на тематику цифровізації освіти; стажування у провідних зарубіжних та вітчизняних закладах.

Нам видається, що вирішити проблему розвитку та підвищення рівня цифрової компетентності викладачів можливо, і це перш за все, зацікавленість самих викладачів в опануванні цифровими ресурсами та застосуванні їх у педагогічній та науковій діяльності. У вітчизняних ЗВО напрацьовано досвід опанування викладачами

цифровими технологіями на циклах підвищення кваліфікації у Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, Київському університеті імені Бориса Грінченка, Харківському національному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди, Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Сумському обласному педагогічному інституті післядипломної освіти та ін. [16, с. 69–70].

Зауважимо, що в сучасних умовах професійної підготовки майбутніх фахівців відбулися зміни організації освітнього процесу, використання освітніх інновацій, технологій штучного інтелекту, цифрових ресурсів та інструментів тощо. Варто констатувати, що спостерігаємо помітні зміни самих викладачів до безперервного професійного розвитку з цифрових технологій і поряд з формальною освітою активізувались неформальна та інформальна форми освіти, серед яких: онлайн-навчання, обмін досвідом, міжнародне стажування, участь у проєктах, професійних спільнотах, семінарах, вебінарах, форумах, тренінгах тощо.

Ще одним важливим напрямом практичного опанування цифрової компетентності є неформальна освіта (онлайн-курси, тренінги, коучинги, семінари, вебінари, майстер-класи, курси та ін.), яка слугує швидкому і своєчасному отриманню знань та компетентностей, передбачає роботу в групах, але без отримання визнаних державних кваліфікацій. Важливою є інформальна освіта (самоосвіта), що допомагає викладачеві у самостійному набутті компетентностей, необхідних як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті. Основними джерелами самоосвіти залишаються неймережі, онлайн-бібліотеки, наукові праці, спеціалізовані видання, інформація в мережі Інтернет, веб-бібліотеки, блоги, відео, ЗМІ, телебачення та ін. До важливих методів розвитку цифрової компетентності належать обмін досвідом, спільні проєкти, наукові конференції, дискусії, круглі столи, майстер-класи тощо. На наш погляд, вдале поєднання всіх форм освіти та самоосвіти дозволять вибудувати індивідуальну траєкторію розвитку цифрової компетентності залежно від потреб і рівня володіння на етапі безперервного професійного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: цифрова компетентність викладача – це володіння цифровими технологіями, здатність їх застосування у професійній діяльності для організації освітнього процесу, розробки навчально-методичного забезпечення, викладання навчальних дисциплін, науково-дослідницької діяльності та в повсякденному житті.

З'ясовано, що розвиток цифрової компетентності викладачів є необхідною умовою якісної

освітньої діяльності і потребує постійного вдосконалення завдяки розширенню можливостей. Вдале поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти дозволяють вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання, враховуючи рівень володіння цифровою компетентністю і забезпечувати відповідний професійний розвиток викладача. Умовами для подальшого розвитку цифрової компетентності та підвищення кваліфікації викладачів є розробка нормативно-правових документів з цифровізації освіти на державному рівні, забезпечення цифровими ресурсами з боку ЗВО, готовність викладача до постійного опанування цифровими технологіями та застосування їх в освітньому процесі, підвищення мотивації та стимулювання викладачів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інноваційних цифрових ресурсів і використанні у педагогічній та науковій діяльності викладачів.

Список використаної літератури:

1. Антонченко М. Розвиток цифрової компетентності педагогів у закладах педагогічної освіти. *Педагогічні науки та освіта*. 2022. Вип. XL-XL1. С. 24-29. Дата звернення 22.01.2025.
2. Білик Н.І., Пилипенко В.В., Шостя С.П. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2020. №6 (195). С. 15-20.
3. Буйницька О.П., Василенко С.В. Корпоративний стандарт цифрової компетентності викладача університету. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє середовище сучасного університету»*. (12), 1-20. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2022.121>. Дата звернення 25.01.25 р.
4. Гончарова Н.В. Особливості розвитку цифрової компетентності викладачів педагогічного університету. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № .67. Т.1. С.273-277. Дата звернення 26.01.2025 р.
5. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (проєкт) Портал. «Дія. Освіта» osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2900-2629_frame_pedagogical.pdf. Дата звернення 15.01.25.
6. Nadiia V. Sheykina, Mariana O. Barannyk, Nataliya V. Naumenko, Nataliya V. Alokhiina, Marina N. Nessonova and Lidiia G. Kaidalova. Study of professional health of higher education teachers in Ukraine under quarantine. *Interdisciplinary Description of Complex Systems* 20 (4), 022, С. 336-348.
7. Мірошниченко О.А. Зміст і структура цифрової компетентності майбутніх педагогів закладів

- вищої освіти. 3б наук. пр. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №70. Т. 3. С. 119-123.
8. Миронова Л.А., Брюховецька І.В., Семеняко Ю.Б. Цифрова компетентність педагога як важлива складова підготовки здобувачів до сучасного цифрового світу. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 59. С. 233-237. Дата звернення 20.01.2025 р.
 9. Морзе Н. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє середовище сучасного університету»*. С. 1-53. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39>. Дата звернення 20.01.2025. Дата звернення 16.01.25 р.
 10. Постанова КМУ «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» від 21.08.2019. № 800. <https://zakon.rada.gov.ua/go/800-2019>. Дата звернення 16.01.25 р.
 11. Рамка цифрової компетентності DigComp 2.1. 2017 <https://osvita.diia.gov.ua/korysniposylannya>. Дата звернення 16.01.25 р.
 12. Романовський О. Г., Кайдалова Л. Г., Романовська О. О., Науменко Н. В. Цифрові освітні технології у підготовці майбутніх викладачів вищої школи в умовах карантину. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2022. 87(1). С. 255-277.
 13. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 8. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. Дата звернення 20.01.2025.
 14. Самко А.М. Цифрова компетентність педагогічного персоналу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Освітня аналітика України*. 2021. №2(13). С. 33-43.
 15. Собченко Т.М., Ткачова Н.О., Ткачов А.С. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 2(51). С. 145-148. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.145-148>. Дата звернення 21.01.2025 р
 16. Стойка О.Я. Формування цифрової грамотності вчителя в системі післядипломної освіти України. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2023. Вип. 2 (75). С. 61-76.
 17. Толочко С.В. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник. Серія Педагогічні науки*. 2021. №. 3. С. 28-35.

Kaidalova L., Tkachova N., Makhnovskiy S. Digital competence of teachers as a factor of successful professional training of future specialists

The article addresses the issue of developing the digital competence of higher education instructors and its role in the professional training of future specialists under current conditions. The educational process for training future specialists in higher education institutions requires significant changes, updated approaches, and sometimes even unconventional solutions from both education managers and instructors. The purpose of the study is to define the understanding of digital competence for higher education instructors and to justify forms and methods for its development and improvement during post-graduate education. The Conceptual Framework for Digital Competence of Pedagogical and Research-Pedagogical Staff has been analyzed. It has been determined that digital technologies act as an assistant to instructors, relieving them from daily routine tasks, simplifying access to scientific and educational information, improving the effectiveness and quality of the educational process, freeing up time for instructors, and helping in both pedagogical activities and daily life. Legal and regulatory documents and research results on the issue have been reviewed. The results of a survey of instructors and students from the Department of Educational Sciences, Digital Learning, and Academic Entrepreneurship at V. N. Karazin Kharkiv National University regarding their digital competence and the use of digital tools in the educational process (Moodle, Zoom, Google Classroom, Google Meet platforms, and others), websites, social networks (Viber, Twitter, Facebook, Instagram, Telegram, Skype), forums, chats, blogs, and email have been presented. Instructors use online libraries, reference books, dictionaries, repositories, and databases (Wikipedia, Encyclopedias) for searching and processing scientific information, as well as preparing for classes. The forms of development and improvement of instructors' digital competence during continuous professional development have been justified, including qualification upgrading, obtaining a second degree, internships, informal and non-formal education, and self-improvement.

Key words: digital resources, digital technologies, non-formal education, informal education.